

Fig. 1. Den ældre præstegård, kirken og det i 1957 nedrevne ligkapel, set fra nordvest. C. M. Smidt fot. omkring 1910. - *A wing of the former parsonage, the church, and the mortuary, demolished in 1951.*

SAKSILD KIRKE

HADS HERRED

Ved skøde af 4. august 1661 afstod kongen en del jordegods og kirker i Hads herred, bl.a. Saksild kirke, til rigshofmester og rigsdrost Joachim Gersdorffs arvinger.¹ En af disse, Margrethe Gersdorff (jfr. *†*alterdug), overtog kirken og hovedgården Lovestrup, der fik navnet Rathlousdal efter hendes mand, hofmester Gregorius Rathlou. Kirken fulgte herefter gården og indlemmedes i det 1749 af Christian Rathlou oprettede stamhus.² Saksild kirke, der har Nølev til anneks, overgik til selveje 1. januar 1922.

Ligesom sognet i øvrigt led kirken en del under krigene 1627, 1644 og 1657-59³ (jfr. loft og *†*kalkmalede mindetavler). 1711⁴ samledes egnens civile øvrighed i kirken for at rådslå om forholdsregler mod en truende pest.

Sagn. Sten »en halv mil foran Saksild kirke« er kastet efter kirken af en bjergmand på Malling bjerge.⁵

Kirken ligger i landsbyens østre ende, hvorfra det flade terræn fortsætter videre østpå til standvoldene ved Saksild bugt. Kirkegården, der er stærkt udvidet mod øst 1976 efter projekt af C. E. Christiansen, Viby, havde 1862⁶ et areal på 6½ skæppe land (knap 5000 m²). Mod nord begrænses det ældre afsnit af udlængerne til den forhenværende præstegård, hvis bygninger er ændret en del siden århundredskiftet (jfr. fig. 1). 1869 rejstes øst for kirkegården en ny præstegård, der sløjfedes 1976 i forbindelse med begravelsesområdet udvidelse. Nord for det nye kirkegårdsafsnit opførtes da den tredje og nuværende præstebolig efter tegning af H. P. Holm Nielsen. Urnegravplads anlagt 1978.

Fig. 2. Ligkapellet fra 1957, en fløj af den ældre præstegård og et hjørne af våbenhuset. KdeFL fot. 1984. — *Mortuary and a wing of the former parsonage.*

Kirkegården *hegnes* mod vest og syd med en nyere brudstensmur, mens det ældre stendige delvis er bevaret i øst, hvor der 1954 tales om omsætning. Mod nord står strækninger af et stengærde, der vist kun går tilbage til 1925⁶ og ønskedes omsat 1959. Hegnsmuren nævnes første gang 1617⁷ og et års tid senere, da der til dens udbedring brugtes mange læs kampesten og græstørv foruden tegl, ler og kalk. I synsprotokollens beskrivelse 1862 angives stengærdets højde til to alen; 1887⁸ nævnes omsætning. 1907 og 1938 ønskede synet fornyelse af *†*stakittet mod den forhenværende præstegårdshave, der skærer sig ind i kirkegårdens nordvestre hjørne.

Hovedindgangen, der består af fire murede og hvidkalkede piller med jerngitterfløje imellem, sidder i vstdiget mod Dyngbyvej, hvor der er en lille forplads (jfr. fig. 32), asfalteret 1964. Vestre låge med *†*rist nævnes første gang 1613⁷ i forbindelse med anskaffelse af otte stolper à seks alen. En låge mod præstegården siges 1619⁷ at have skur over, og 1852⁹ ønskedes por-

tens spåntag fornyet, malet eller tjæret. 1777¹⁰ repareredes et led i østsiden, som var etableret efter patronens ønske. Til kirkegårdens nye afsnit er der indgange fra en parkeringsplads i nord, præstegården i øst og ved siden af redskabshuset, østligst i sydsiden.

Et nyromansk *†*ligkapel med gavltinder (jfr. fig. 1), der lå i vestre skel, syd for hovedindgangen, og hvis skifertag skulle repareres 1923, nævnes første gang 1887.⁶ Det er 1957 afløst af et hvidkalket, teglhængt kapel, der efter tegning af H. P. Nielsen er opført på arealet mellem våbenhuset og den ældre præstegård, hvor det sammen med et stort egetræ gør en god virkning. Et materialhus, tegnet af H. P. Holm Nielsen, opførtes 1976 uden for kirkegårdsudvidelsens sydøstre hjørne og erstattede et ældre, hvorom der fremkom ønske på synet 1914.

Den bygning vest for kirken, der på matrikelkortet (fig. 32) angives omtrent på det sted, hvor det første ligkapel senere rejstes, er formentlig et skolehus, som vistnok på initiativ af

Fig. 3. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1984. - *The church seen from south-east.*

sognepræsten Poul Poulson¹¹ opførtes i begyndelsen af 1700'rne.

Kirkens *fortov*, der nu er fjernet, ønskedes forhøjet 1888;⁶ 1934 foreslog synet ral.

1852⁹ var nye gange »anlagt med smag«, og 1862 beskrives arealet som planeret og kantbeplantet med ask. 1874⁶ omtales trægrupper, der tog sig godt ud, mens synet henstillede, at man ophørte med at lægge sand mellem gravstederne. Af arealets nuværende beplantning skal bemærkes en stor ask i det sydøstre hjørne og en række kastanier langs sydskellet. Det nye afsnit præges af enkeltstående træer, der har hørt til den tidligere præstegårdshave.¹²

En stor *sten med skålgruber*¹³ er benyttet som sten på et gravsted nordøst for våbenhuset.

1848 fandtes »i det nordligste hjørne« af kirkegården en **stentavle* med Thomas Fastis og Christence Bryskes våbener som dominerende motiv. De to skjolde er anbragt i en arkitektonisk ramme, flankeret af bjælkeværksbærende engle, mens ejernes navne er skrevet på frisen. En indskrift i feltet mellem de løvemaskepry-

dede postamenter er borthugget. Stenen er 1888¹⁴ af kirkeejeren overdraget til hovedgården Katholm, i hvis trappehus den nu er indmuret.

Kirken består af kor og skib fra tiden omkring år 1200, hvortil der i senmiddelalderen er føjet vestforlængelse med et 1806 ændret tårn. Et våbenhus foran norddøren er formentlig rejst i 1500'rne. Ved korets østside er omkring 1730 bygget et sakristi, der 1878 afløstes af det nuværende. Orienteringen er solret.

De oprindelige afsnit, kor og skib, er opført af *kløvet* og navnlig *rå kamp* med kvadersatte hjørner og åbninger. I det ydre har koret været næsten kvadratisk, mens skibets bredde og længde har forholdt sig til hinanden omtrent som 2 til 3.

Af *portalerne* er den nordre, der er rektangulær, med store, groft tildannede overliggere, bevaret i brug, mens den søndre, der indvendig måler 133 cm i bredden, er tilmuret og skimtes i facaden. Af *vinduerne* kunne rester af ét iagttages i skibets nordside under restaureringen

Fig. 4. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1983. - *The church seen from north-east.*

1981, og et tilmuret i sydsiden, der aflæses udvendig, blev ved denne lejlighed fremdraget som en indvendig niche. Tre vinduesoverliggere med ujævn, krum overside ligger på kirkegården, ført hertil¹⁵ fra et stenlager ved den 1976 nedrevne præstegård.

I den udvidede triumfbue er placeret profilerede *kragbånd* (s. 2410, fig. A, 1), som er beslægtede med dem i Odder (s. 2526) og utvivlsomt hidrører fra den oprindelige koråbning. Ved dennes udvidelse er væggen ommuret og tykkelsen reduceret fra ca. 120 cm til knap én meter. Som følge heraf måtte vederlagsstenene forkortes, og et 22 cm langt stykke af den søndre er indmuret i koråbningens nordre vange.

En *dekoreret kvader* (65 X 119 X maksimalt 58 cm), på frontsiden smykket med to spejlstillede buerækker adskilt ved en kantet tovvstav (fig. 5, jfr. bl.a. Astrup, s. 2341), er sekundært sat som sokkelsten i vestenden af tårnets nordre mur. På den synlige kortside, der er ubearbejdet bagtil, kantes den svagt krumme flade med en ind-

ristet linie. Stenen, der synes for stor til at have været et kragbånd, stammer med størst sandsynlighed fra kirken selv, hvor den med en længde svarende til triumfmurens oprindelige tykkelse kan have siddet som sokkel¹⁶ i koråbningen, ligesom det f.eks. er tilfældet i nabokirken i Randlev (s. 2467). 1919⁶ ønskede synet den renset for kalk.

Fig. 5. Dekorert granitkvader placeret som sokkel i tårnets nordvestre hjørne (s. 2414). KdeFL fot. 1984. - *Carved ashlar included in the wall of the tower.*

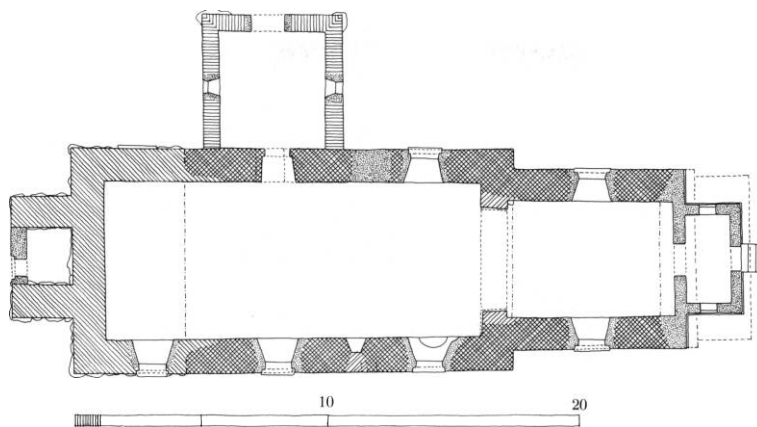

Fig. 6. Grundplan 1:300. Målt af Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972. Tegnet med iagttagelser ved restaureringen 1981 og med angivelse af den oprindelige korgavl og udstrækningen af det ældre sakristi. KdeFL 1984. - Plan 1:300.

Vestforlængelsen, der er bygget op imod den oprindelige gavls hjørnekæder, har øget skibets gulvareal med knap halvdelen. Arbejdet er antagelig iværksat i perioden omkring år 1500, muligvis samtidig med korbuens udvidelse, og der kan have været sammenhæng med de bispevåbener, som tidligere sås i det østligste vindue i skibets sydside (jfr. †glasmaleri).

Forlængelsens byggemateriale er munkesten i munkeskifte, der er muret oven på en synlig syld af marksten; på gavlmurens bagside er fugerne ridsede. Der er forbandt mellem gavl og tårn, således at de to bygningsafsnit må være opført samtidig. Iagttagelser under restaureringen 1981 tyder på, at den ældre gavlmur først er revet ned, efter at forlængelsen var færdiggjort. I sydfacaden sidder et par indmurede kvadre i højde med det udvendigt falsede, svagt spidsbuede vindue, der tilsyneladende er samhörrende med forlængelsen (jfr. f.eks. Tulstrup, s. 2364); dog er der foretaget en udvidelse indvendig og i lysningen efter 1862, da vinduet kaldes »det gamle blyvindue«.

Tårnet, hvis bomhuller ønskedes lukket 1917,⁶ var oprindeligt udformet som et såkaldt *styltetårn*, der i vestsiden indeholdt en høj, rundbuet arkade.¹⁷ Tårnets østmur er udført i fortsættelse af skibets gavl, i hvis top en lille, nu tilmuret, fladbuet åbning har givet adgang fra kirkens loft til tårnets øvre stokværk. Antagelig af hensyn til bjælkelagets og klokkestol-

lens bæring er murværket udkraget i nord og syd i højde med vestarkadens top. Forud for den reparation i begyndelsen af forrige århundrede, der resulterede i, at tårnet fik sit spir (jfr. nedenfor), ønskedes det reduceret i højde, og sandsynligheden taler således for, at der under klokkestokværket har været en mellemetage (jfr. *tårnur). Ud fra planformen kan der ikke være tvivl om, at tårnet har haft gavle i nord og syd.

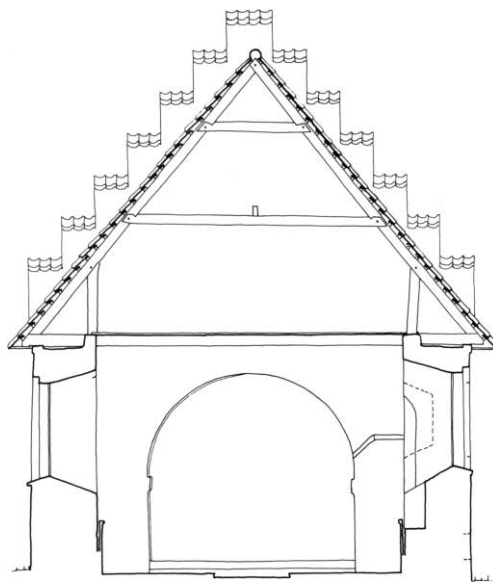

Fig. 7. Snit i skibet, set mod øst 1:150. Målt af Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972, suppleret og tegnet af KdeFL 1984. - Section 1:150.

Fig. 8. Indre, set mod vest. NE fot. 1983. - *Interior looking west,*

Om begge de klokker, der nævnes 1529, har hængt i tårnet, er usikkert, men murværket har været mindre solidt, hvorom en række efterretninger om reparationer vidner samstemmende med de mange, siden 1971 sortmalede ankre, der opliver ikke mindst sydfacaden. 1616⁷ arbejdede to murere fra nabobyen Rørt i tolv dage med tårnets renovering, og 1701¹⁸ og navnlig 1720¹⁹ omtales svære revnedannelser. Ifølge Pontoppidan²⁰ har der på tårnet med jernbrogstaver stået »CR« og »PP« (utvivlsomt for kirkejeeeren, geheimeråd Christian Rathlou og sognepræsten Poul Poulson) samt årstallet 1735. Dette år¹⁹ meldes kirken i god stand, og det er da formentlig i tiden forud, at den store vestarkade er blevet blændet og trætrappen indbygget. I lukkemuren er anbragt en falsat, fladrundbuet indgang og to, vistnok tilsvarende udformede åbninger, hvis placering, lige-

som dørens, dikteres afhensynet til trappeløbene. Åbningernes lemme ønskedes 1881⁸ erstattet af vinduer, og antagelig i forbindelse hermed ændredes deres form.

Våbenhuset er rejst på kirkens nordside, dvs. foran den indgang, der lå mest bekvemt for størstedelen af landsbyens indbyggere. Præstegårdens beliggenhed, som den kendes i 1700'rne, har medvirket til at udmærke kvindedøren. På en syld af marksten er murene opført af munkesten i et forbandt, der indeholder partier af munkskifte såvel som lag af bindere eller løbere, for så vidt som mønstret kan skimtes gennem hvidtekalken. Den vaklende skiftegang kunne give anledning til en formodning om, at bygningen, der er uden karakteristiske træk og præges af en ombygning i 1700'rne, er opført engang i det første århundrede efter reformationen. I begyndelsen af 1700'rne, da vå-

Fig. 9. Indre, set mod øst. NE fot. 1983. - *Interior looking east.*

benhuset nævnes første gang, omtales dets tilstand som slet, med behov for reparation. 1717¹⁹ ønskedes opsat bænke.

Når kirken som nævnt siges at være i god stand 1735, må det også gælde våbenhuset. Formentlig er dette atter blevet istandsat 1751, hvilket årstal læses i gavlens jernanker. Ved førstnævnte lejlighed er antagelig indrettet det pulpitur i skibets nordside, der omtales tidligst 1736 og som via en trappe i våbenhuset havde indgang ad en nu tilmuret åbning over norddøren. En istandsættelse 1751 omtales i øvrigt ikke, men kan have omfattet den nymuring af gavlen, der røbes af det lille stenformat i bagmur og kamtakker samt af portalens fladrundbue. Over døren sidder en kurvehanksbuet, nu tilmuret åbning for lem til loftet, på hvis fals der under restaureringen 1981 fremkom rester af dekoration i rød kalkfarve. 1862⁶ havde vå-

benhuset eet vindue, mens det andet er brudt før 1884, da Uldall besøgte stedet.

Sakristiet ved korets østgavl, teglhængt, af røde sten i blank mur, er opført 1878⁸ som afløser for et noget større *†sakristi*, der synes tilføjet omkring 1730, dvs. i samme periode, som de ovenfor nævnte arbejder gennemførtes ved tårn og våbenhus. Forbilledet er antagelig hentet i Nølev (s. 2445, jfr. Kolt, s. 2180-81 og Astrup, s. 2345), hvis status som annekskirke kan motivere et præsteværelse. Initiativet er utvivlsomt taget af Poul Poulson, sognepræst 1701-36, mens bekostningen synes afholdt af et par mænd fra byen, formentlig kirkeværgerne.²¹ Bygningen, der 1824²² omtales første gang, har ifølge synsprotokollens beskrivelse 1862 været bredere end det nuværende (jfr. fig. 6), og ligesom dette har det haft adgang udefra. Udformningen kendes i øvrigt ikke.

Af *vedligeholdelsesarbejder efter reformationen* skal anføres reparationer efter svenskekrigene, da et syn 1657²³ konstaterede, at loftet, »som kgl. Majestæts korn skal ligge«, savnede brædder, ligesom bl.a. taget manglede bly og sten. 1659²⁴ blev loftet afbrudt af polakkerne. Som nævnt i forbindelse med tårnet og våbenhuset har hele kirken tilsyneladende været underkastet en større istandsættelse omkring 1730, da også sakristiet tilføjedes.

1803¹⁹ var tårnet meget brøstfældigt, og kirkeejeren ansøgte året efter om at måtte nedrive den øverste del og i stedet for opføre et spir. Sagen²⁵ blev forelagt Admiralitetet, der anbefalede, at spiret hvidtedes, skønt tårnet ikke betragtedes som sømærke. Som led i en hovedreparation 1806²⁶ er tårnet da antagelig blevet ombygget og over en muret, profileret gesims forsynet med det eksisterende, tvedelte træspir, hvori klokken hænger. Det nedre tag har vist fra begyndelsen været teglhængt, mens den opskalkede, pyramideformede top, der tidligere var beklædt med tjærede spån, nu er skiferlagt.

1825²² meldes kirken fuldstændig repareret, indbefattende en udskiftning af bjælkerne i sakristiet. I 1850'erne⁸ iværksattes en indvendig istandsættelse, hvorved det hidtil vistnok limfarvede loft oliemalede, da et ønske om gipsloft ikke blev imødekommet; til gengæld blev væggene 1869⁶ afrettede med cement. 1878⁸ nymurede skibets østre taggavl, hvis tømmerværk 1817²² havde haft behov for reparation; også korgavlen fornyedes, og i sammenhæng hermed opførtes det nuværende sakristi, alt i blank mur af røde sten. En hovedrestauration 1981 under ledelse af Jens Vilhelmsen og Aage Kristensen omfattede bl.a. nye gulve samt cementens afbankning og væggenes kalkning.

En rektangulær, tilmuret åbning, der registreres som en flad niche på sydfacaden neden for det blændede, oprindelige vindue, er et ventilationshul til et ikke identificeret gravrum under skibets gulv.

Gulve. Materialeanskaffelser 1657²³ tyder på, at våbenhuset dengang havde mørtelgulv. 1803¹⁹ var der behov for reparation af vistnok korets og skibets gulv, der bestod af mursten,

og som 1831²² siges »for det meste at være hult underneden«. 1842⁹ ønskedes murstensgulvet omkring alteret omlagt, og 1859⁹ blev der foreslået hvide sten i våbenhuset. 1862 var der murstensgulv i kor, skib og våbenhus, mens brædder i stolestaderne tidligst nævnes 1902.⁸ Før sidste restaurering lå der hvide og sorte fliser i kor og skib.

Vinduer. På skibets nordside, øst for våbenhuset, skimtes et tilmuret vindue, der udvendig er kurvehanksbuet, indvendig rektangulært med træoverligger. Det kan være sat ind med henblik på det ovennævnte pulpitur, som havde opgang i våbenhuset. 1830²⁷ og atter 1835²² ønskedes nye vinduer i kirken, der »er mørk«. Et par vinduer indsattes ved den indvendige omdannelse i 1850'erne,⁸ hvorefter beskrivelsen i synsprotokollen 1862 opregner vinduernes antal til fem. De nuværende lysåbninger er udvendig falsede og svagt spidsbuede, indvendig smigede og nærmest rundbuede.

Tag. Dele af kirken har 1657²³ og 1715¹⁹ været blytækkede, mens tagsten tidligst nævnes 1613.⁷ 1862 var bygningerne teglhængte, på nær det spånklædte spir. Tagværkerne, der 1862 var af eg, er siden næsten helt udskiftede, ligeledes loftsbjælkerne.

Opvarmning drøftedes på et ekstraordinært syn 1881,⁸ hvorefter der opstilledes to reguleringsovne. Nyt varmeanlæg 1936 og atter 1966.²⁸

Kirken står i dag, efter hovedistandsættelsen 1981, teglhængt og hvidkalket ude og inde med afrensede hjørnekvadre; østgavle og sakristi er i blank mur; korets og skibets sugfjæl er hvidmalede. Gulvene er afgule teglfliser, bortset fra orgelafsnittet i skibets vestende, sakristiet, stolestaderne og partiet omkring alteret, hvor der ligger brædder af ludbehandlet fyr. Trælofterne er strøget røde med synlige bjælker.

Vindfløj, antagelig samtidig med spiret, af jernstang med fane over volutbøjler, ligger i ruineret tilstand på loftet; på tårnets top erstattet af kors.

†*Glasmaleri,* o. 1500. Stiftsvåbenet (fanebærende Gudslam i cirkulært felt) flankeret af skjolde med henholdsvis biskop Niels Clausens

Fig. 10. Indre, set mod øst. Ældre fotografi fra Boserups samling i NM. - Interior looking east.

våben (hvide figurer på blå bund) og Jens Iversens (røde roser i hvidt felt), indbrændt i vinduet ved prædikestolen, hvor det 1771 blev set af Søren Abildgaard.

KALKMALERIER

Ved restaureringen 1981 afdækkedes og istandsattes ved det oprindelige vindue i skibets sydside en *rammedekoration*, formodentlig fra o. 1500, i okker og gråblåt, bestående af siksakbånd mellem parallelle linier, der løber rundt i lysningen langs hjørnet med væggen (jfr. fig. 9). På korets sydvæg, vest for vinduet, rekonstrueredes på svage spor et rødt, sortkontureret *indvielseskors*, ca. 50 cm i tv. m.

†*Kalkmalerier.* Ved ovennævnte lejlighed iagttoges fragmenter, hovedsagelig indskrifter, fra forskellig tid, som det imidlertid ikke skønnes muligt at restaurere.

1) Førreformatorisk *indvielseskors*, på korets nordvæg.

2) 1500'rne. Et stykke af et bånd med en frakturindskrift i sort: »Fra ..«, muligvis med tilknytning til Æmurets prædikestol, malet under østre vindue i skibets sydside (jfr. s. 2427).

3-4) To *mindetavler* fra 1600'rne, vedrørende indstiftelse af en morgenbøn i kirken, malet på korbuens vanger. 1981 fandtes kun spor af den søndre: 3) O.1659(?). Et par skifter over kragbåndet var malet en bred, gulrød ramme, foroven forsynet med en rudeformet ophængningsøsken. En i hovedsagen ulæselig, otteliniet, sortmalet frakturindskrift har formodentlig omfattet (dele af(?)) følgende indskrift, gengivet 1741 i *Marmora Danica*:²⁹ »Anno 1659 den 27 xbris (decembris) er det af menige Saxilds Bye-Mænd efter vores Sogne-Præstes Hr. Oluf Knudsøns (jfr. Æpitafr. nr. 2) Begiering anlovet, at vi, vore Børn og Efterkommere til en ævig Ihukommelse, med Guds naadige Bistand, skal holde daglige Morgen-Bønner og Psalmer her i Kirken, Gud til Ære og Taksigelse, som fra 3 Fienders Indfald her i Landet og

fra det haarde Polsche Aag, og strenge Ind-quartering, her var i Byen, forløste os. Præsten eller Degnen, der haver U-mage med Bønner og Psalmer at forelæse eller siunge, skal have aarligen 2 Daller af 32.«

4) O. 1672. På korbuens nordre vange stod ifølge Marmora Danica:²⁹ »Anno 1672 den 29 Julii haver Jens Sørensen iligemaade udgifvet til Saxild Morgen-Bøn og Sang at holde vedlige, Sexten Slette Daller, hvoraf hans Søster-Søn Simon Simonsen annammede de 8 Daller og hans Broder-Søn Simon Rasmusen de andre 8, som de skal gifve til Rente afaarligen En Slet Daler, og det at betale til hver Hell. Tre Kongers Dag, hvor til Gud gifve Fred, Naade, Lykke og Velsignelse. Amen.«

Indskrifterne, der endnu var (delvis?) læselige o. 1850,³⁰ er omtalt i forbindelse med teksten til Saksild bylov fra 1660, nedskrevet 1705.³¹ Først 1859 ophørte man med afholdelse af morgenbønnen, efter at betalingen herfor var indstillet.³⁰

5) 1730'rne. *Præsterækketavle* (fig. 11) med navnene på syv præster, indledt med »I. Hr. Ber[tel Nielsen]« og afsluttet med »VII. M(agister) P[oul Poulson]«, der rimeligvis har ladet rækken optegne, med sort kursiv. På korets nordvæg, vest for vinduet, hvor den er omtalt 1768.²⁰

6) 1730'rne. Rester af versalindskrift afsluttet med Poul Poulsons efternavn, omsluttet af laurbærkrans. Malet højt oppe på den vestlige del af korets sydvæg, dvs. over for ovennævnte præsterækketavle, og måske placeret oven over sognepræstens kalkstenstavle (s. 2434) og muligvis en mindeindskrift med tilknytning til en af hans (inventar)donationer (jfr. nedenfor).

INVENTAR

Oversigt. Kirkens indre bærer præg af restaureringen 1981, hvorved nyt stoleværk og orgel er anskaffet. Rummets farver er valgt ud fra altertavlens farveholdning. - Ved restaureringen fremkom spor efter kirkens formentlig ældste prædikestol, der ligesom den i Bjerager har været muret. Dens bevarede afløser, fra o. 1600, er et traditionelt arbejde i egetræ. Altertavlen og krucifikset fra 1600'nes midte er til-

skrevet den kendte billedskærer Peder Jensen Kolding, hvis arbejder findes i flere af herredets kirker.

Flere af sognepræsterne har sat sig spor i kirken. Jacob Jacobsen, †1628 (jfr. gravsten), har bekostet et *tårnur. Efterfølgeren, Oluf Knudsen, †1673 (jfr. †epitafnr. 2), har dels skænket et †dåbsfad, dels indstiftet en morgenbøn 1659 som tak for befrielsen for fjenderne og byrderne i forbindelse med indkvartering af polske hjælpetropper. Det skænkede beløb til aflønning af degnen, overdraget sognets gårdmænd til forrentning, blev 1672 forøget af degnen Jens Sørensen. Forsvundne, kalkmalede mindetavler i kor-buen har erindret herom.

En tredie gavmild præst var den foretagsomme magister, fra 1719 provst over Hads herred Poul Poulson, der i sin embedsperiode 1701-36 (jfr. epitaf nr. 3) sammen med sin hustru skænkede en oblatæske, en renæssancekrone og en lysearm (bevidnet ved en mindetavle), et †kirkeskib samt opsatte et †pulpitur til sin familie på skibets nordvæg. Han lod male en †præsterækketavle på korets væg, og også på anden måde synes Poulson at have spillet en rolle: ved ombygning eller reparation af våbenhus og tårn, opførelse af sakristi samt opsætning af korgitter og vestpulpitur. Endelig har han sat en mindetavle (nr. 2) over den førnævnte degn Jens Sørensen. Dennes efterfølger som degn, Ole Jensen, gav kirken en bogstol 1724.

Alterbordet består af et fyrretræspanel, sammenstykket af dele fra forskellig tid: Forsidens fra o. 1600, endestykkerne kopier heraf fra en restaurering 1908; bagsiden er tildannet af en revledør med beslag.

Alterbordsforsiden (jfr. fig. 12) har tre arkadefelter, hvis bueslag støttes af riflede pilastre; i sviklerne hvirvelrosetter. I de tre smalfelter herover er pålagt listedannede rhomber. Både fod- og gesimslister mangler, den sidste fjernet 1831.²² 1908 blev panelet snedkermæssigt suppleret og istandsat af Niels Termansen, der »opfriskede« de oprindelige farver,³² dog ikke overalt. Rammeverket står grønt med mørkegrønne bladornamenter, listerne omkring storfelter og rhomber tværstreget gråt og gulbrunt, bueslagene sortmarmorert på rødbrunt, rosetterne hvide med gule kanter. I fyldingsbundene er, uden skabelon, malet røde gyldenstykke-mønstre³³ på gul bund, efterlignende italiensk fløjlsbrokade fra o. 1500. Til panelstykket mod syd er 1908 fra et tidligere alterklæde (jfr. nedenfor) overflyttet et *sølvvåbenskjold*, kronet og

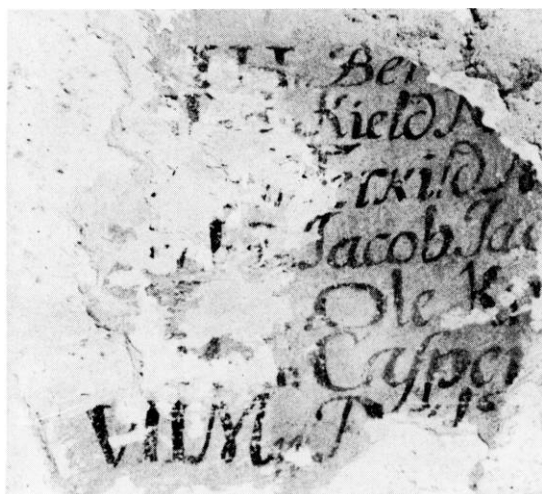

Fig. 11. †Kalkmalet præsterækketavle fra 1730'rne, på korets nordvæg (s. 2420). C. Gallefant fot. 1981. - †Wall-painting of priests' roll from the 1730's on the north wall of the chancel.

omhængt med Dannebrogordenens kæde, samt fire sølvbogstaver: »CF« og »HR«, initialer for Chr. Fr. von Holstein Rathlou. - Alterbordspanelet senest istandsat 1981.

†*Alterklæder*. 1) Ifølge inventariet 1687³⁴ fandtes da et alterklæde af rødt silketøj med sølv- og guldblomster og med et broderet krucifiks (jfr. †messehagel). 1715¹⁹ karakteriseredes det som et rødt gyldenstykkets klæde. 2) 1818 var beklædningen om alteret så »upassende«, at man året efter anskaffede et »anstændigt«. ²² Det var afsort fløj med uægte guldgaloner og et våben,¹⁰ antagelig det, der nu er anbragt på alterbordspanelet sydgvæl (jfr. ovenfor). 3) 1855 var det udskiftet med et af rødt silkefløj, men måske uden våbenmærke i overensstemmelse med synets ønske to år tidligere.⁹ 4) 1878-79 ønskedes et nyt af rødt fløj eller klæde, hvortil de »nye« guldtresser fra det gamle klæde kunne overføres.⁶

†*Alterdug* »med brede kniplinger« var ifølge inventariet 1687³⁴ foræret af Margrethe Gersdorff (jfr. historik).

Altertavlen (fig. 12), fra o. 1650-60, er tilskrevet Østjyllands dengang førende billedskærer, Peder Jensen Kolding,³⁵ der har leveret væsentlige bidrag til udsmykningen af mange af Hads herreds kirker.

Den lille tavle, af eg, som velproportioneret breder sig ud i det lave kor, hører til værkstedets seneste arbejder, der helt har forladt renæssancens arkitektoniske opbygning og er opløst i barokke komponenter omkring figurer og scener, hovedsagelig fra det ny testamente. I det dybe midtfelt med de øvre, skråt afskårne hjørner ses en fremstilling af Nadveren (fig. 13) med næsten fritskårne figurer. Foran de barokke, flade sidenicher og på storvingerne, der går i ét med disse, er anbragt de fire evangelister med deres tegn, Markus og Lukas stående på konsoller i nicherne, Matthæus og Johannes (der har mistet sit attribut, ørnen), siddende på vingernes delfinformede, øvre led. Herunder løber vingerne ud i barokke havfrueengle med knoppe voluthaler. De stående apostelfigurer, Peter, med nøgle og Paulus, med sværd, støtter fodstykkets skrifttavle under den forkrøppede postamentbjælke, der er smykket med gennembrudte ornamenter, bladværk og fantasifugle. Store hængeenglehoveder flankerer fodstykket og udfylder mellemrummet mellem midtfeltet og den bladsmykkede gesims. På midtfeltets skrāsider sidder, i nord, Moses med sine tavler og peger op mod kobberslangen, der kroner nordre sideniche, et gammeltestamentligt motiv, der foregriber Korsfæstelsen, der ses som pendant i syd, og som den siddende Johannes Døber peger op mod, ganske som på epitaf nr. 3, fra 1651, i Århus Vor Frue kirke (s. 1198). I topstykkets halvrunde felt ses et relief af Gravlæggelsen og som afslutning den opstandne Kristus med sejrsvane og korsstav stående mellem to siddende romerske soldater, med sværd og bue.

Efter værkstedets sædvane anvendes motiver fra tidligere arbejder, men i varieret form, her eksemplificeret i nadverrelieffet (jfr. Odder, s. 2536). Dette motiv er ligesom topfeltets Gravlæggelse udført efter et stik af Anton Wierix efter Maerten de Vos,³⁶ dog afvigende med hensyn til den centrale gruppe, Kristus og Johannes, og de to apostle til højre herfor.

1908 blev tavlen restaureret af Niels Termansen.³⁷ Manglende smådele blev nyskåret og sekundære farvelag, bl.a. et fra o. 1854,⁹ fjernet.

Fig. 12. Alterbordspanel fra o. 1600 og altartavle fra 1650-60, tilskrevet billedskæreren Peder Jensen Kolding (s. 2420f.). NE fot. 1983. - Panel of Communion table from c. 1600 and altarpiece from 1650-60, ascribed to the wood-carver Peder Jensen Kolding.

Den oprindelige, velbevarede staffering på kridtgrund blev dernæst efter Termansens sædvanlige restaureringsmetode nøje registreret, men herefter afrenset og genfremstillet.³⁸ Restauratoren iagttog, at maleren ikke alle vegne havde pålagt farverne konsekvent, men ofte foretrukket en dekorativ virkning frem for en redegørelse for foldekast og dragtdeles yder- og indersider.

Tavlen fremtræder nu, efter en istandsættelse 1981-82, med en broget staffering, hvor rødbrunt, gråt, grønt og guld er dominerende. Midtfeltets brede ramme er rødbrun, storvingernes kartoucher grå med mørkebrune nichebaggrunde. De broget klædte figurer har gyldent hår og skæg. I fodstykkets felt fjernedes 1908 en nyere indskrift fra Joh. 6,54, og den oprindelige gyldne frakturindskrift på sort bund genopmaledes: »Hou (!) som æder och Dricher uVærdelige ... 1. Cor. xl. v. 28-29.«

En gammel *†altertavle*, måske en del af et »gyldent alter«, blev 1613/14⁷ solgt til Tvenstrup kirke for 1½ dl. (jfr. s. 2588).

Altersølv. *Alterkalk* (fig. 14), formodentlig fra 1600'ernes sidste halvdel³⁹ og måske forarbejdet af en ældre kalk (se nedenfor). Den 21 cm høje kalk har sekstunget, profileret fod på smal fodplade og sekskantet skaft med tætsiddende profilstave ved overgangen mellem de forskellige led. Den fladtrykte knop har på over- og undersiden degenererede, rundbuede stavværksvinduer adskilt af skarpe rygge, der på knoppens yderside ender i store ruder. Stort, glat bæger. Fodtungerne er accentueret ved gravede konturlinier, der forneden løber ud i tvedelte blade. På en af fodtungerne er et fintgraveret krucifiks, hvor Kristusfiguren, med flagrende lændeklædesnipper, hænger med bøjede ben skråt vendt mod højre på et kors, fastholdt af skråstivere og en træpløk mellem græstotter. Kalken nyforgylt både ind- og udvendig. På fodpladen et læderet, uidentificeret mestermærke, et skjold tilsyneladende med versaler.

Kalken er muligvis forarbejdet af en ældre, der tidligst er nævnt 1616, og som to år efter blev »forfærdiget« (antagelig repareret) sammen med disken, der »omforarbejdedes« med

Fig. 13. Relief af Nadveren, fra altertavlens midtfelt (jfr. fig. 12) (s. 2421). NE fot. 1983. - *Relief of the Eucharist, from the middle panel of the altarpiece.*

tillagt sølv, for ialt 7½ mk.⁷ Ifølge 1715-inventariet rummede den »ganske forgyldte« kalk tre pægle.¹⁹

Disk, københavnsk arbejde fra 1680, stor og flad, 16,6 cm i tv., med graveret cirkelkors på randen, et Georgskors på skraveret bund. Yderst på undersiden en lille profilstav. Her ses tillige Københavns bymærke 1680 og en lille rest af et mestermærke. Oversiden forgyldt.

Oblateske (fig. 15), udført mellem 1718 og 1734 af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, og skænket af sognepræsten Poul Poulson og hans hustru Mette Hutfeldt (jfr. epitafnr. 3 og oversigt s. 2420). Æsken, der har en smal, bølget fodplade, er cylinderformet, 8,2 cm i tv. og 7 cm høj incl. det profilerede låg. På dettes flade overside er graveret et alliancevåben for ægteparret, hvis initialer »P. P.« og »M HF« står med store skønskriftsbogstaver over hjelmtegnene. Sognepræstens borgerlige våben er antagelig komponeret over hans to brøders (adelige) våben, efter at disse var blevet adlet 1718.⁴⁰ Skjoldet er vinkeldelt ved en sænket sparre, hvorover to seksoddede stjerner. Nedenunder ses en stående ørn, der mangler adelsvåbenets krone på hovedet, som her

Fig. 14. Alterkalk, formodentlig fra 1600'ernes sidste halvdel (s. 2423). NE fot. 1983. - Chalice, presumably from the latter half of the 1600's.

Fig. 15. Oblatæske udført mellem 1718 og 1734 af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, og skænket af sognepræsten Poul Poulson og hustru (s. 2423). NE fot. 1983. - Wafer-box made between 1718 and 1734 by Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, and donated by the parish priest Poul Poulson and his wife.

desuden drejer hovedet modsat. Hustruens mærke er pelikanen, der ved blodet fra eget bryst genopvækker sine unger, et symbol på Kristi opstandelse. På lågranden graveret skrivekrift: »Mese brød Eschen til Saxild Kierche«. Midt under bunden ses den ovenfor omtalte guldsmeds stempel (Bøje II, 1982, nr. 6125).

Sygesæt, 1923, københavnsk arbejde. Kal-ken, 14,5 cm høj, med vinbeholder indsat i bægeret, disk, 8,5 cm i tv. samt lille, 1,8 cm høj oblatæske, alle med Københavnermærke og stempel for gardeinen, Chr. Fr. Heise. †*Sygesæt*. En kalk og disk af tin, omtalt 1616,⁷ har formodentlig været et sygesæt. 1715¹⁹ nævner inventariet et sygesæt af messing, måske det, der 1920⁶ karakteriseres som meget småt og tarveligt, og derfor ønskedes fornyet.

Alterkande, antagelig anskaffet 1853,⁹ af sort porcelæn med guldkanter, fra Den kongelig Porcelænsfabrik; nu ude af brug. 1715 fandtes en †*tinvinkande* »på næsten to potter«.¹⁹

Alterstager (fig. 16), fra 1600'ernes midte, tidligst omtalt i inventariet 1687,³⁴ af lys messing, ret tynde i godset, 46 cm høje. Den lave, profilerede fodskål hviler på tre klobødder, hver med fem tæer der griber om en fladtrykt kugle. Det særprægede skaft består af store, indknebne led, med blødt formede overgange til det fladtrykte midtled. Nye trælysepigge. To store messinglysestager,⁴¹ hver med fire lys båret af to løvefigurer, samt to mindre messingstager, til fem lys, alle nyere, er til dels ude af brug.⁴² — 1616 havde kirken kun én †lysestage af messing.⁷

Et †*røgelsekar* omtales i inventarierne 1687³⁴ og 1715¹⁹ som et »ildkar«, 1828¹⁰ som »en ildkasse af malm«. Senest beskrives det 1862⁶ som et malm røgelsekar.

Messehagel, nyere, afrødt fløjel med guldgalon-er. †*Messehagler*. 1616 var haglen afrødt fløjel.⁷ 1687³⁴ og 1715¹⁹ fandtes to messehagler. Den ene hagel og †alterklædet var tilsyneladende ens, afrødt silketøj med sølv- og guldblomster og med et »bordryt« (broderet) krucifiks, haglen desuden med »opfoldede« sølv- og guldgalon-er. Den anden hagel var af rød-blommet fløjel med guldkniplinger. Også 1828¹⁰ var

alterklæde og hagel af samme farve og stof, sort fløj, haglen med sølvkors og -galoner. 1862 var haglen af det reglementerede røde fløj »med guld kors og zirater«. ⁶

Alterskranke, sandsynligvis fra 1853, ⁹ da »alterrækværket« ønskedes fornyet. Den har drejede, lysgråmalede balustre under enkelt, mørkegrønt håndfang; opstillet i lige linie tværs over koret. 1888 ⁴³ blev en perlefarve afskrabet, så egetræets farve blev synlig.

†*Korgitter*. Ifølge Danske Atlas ²⁰ skal sognepræsten Poul Poulson (jfr. oversigt s. 2420) have ladet koret aflukke med »et Tralverk« for et legat stiftet af Karen Pedersdatter Høring.

Bogstol (fig. 17), skænket 1724 af degnen Ole Jensen. ⁴⁴ Den er af eg, ialt 140 cm høj og har over en svejftet udsavet trefod et drejet skaft, der bærer et skråtstillet pultbræt. Dettets sider er tunget udsavet med hjerteformede gennem-brydninger i de øvre hjørner, forneden giver en profilliste bogstøtte. Til pultbrættets underside er på hver side fæstnet en lille plade med en cylinderformet lyseholder, begge dele fornyet. På det ægformede skaftled over trefoden er indskåret giverens initialer med store skønskriftsbogstaver: »OISD« og årstallet »1724«. Foroven på pultbrættet står en gulmalet indskrift med skriveskrift: »A: 1724 hafver Olle lensøn degn bekostet / Denne Bogstoel og gifven den til Saxild Kierke / mig og mine efter Kom(m)ere til nytte, naar vi den behøfve.« Flere dele fornyet. ⁴⁵ - 1907 stod den sortmalet, nu i egetræets farve. 1862 anbragt i sakristiet, ⁶ nu i korets sydvesthjørne.

Døbefont (jfr. fig. 8), 1888, ⁶ af rødlig granit, 83 cm høj og 65 cm i tv., i nyromansk stil. Den halvkugleformede kumme har under mundingsprofilet et bånd med en indhugget, »kreneleret« bort, og på korpus står med store, kantede relieftal »1888« og »IHS«. Foden er terningkapitælførm, med afskårne hjørner. ⁴⁶ Opstillet i korets nordvestre hjørne.

Kirkens romanske **døbefont* findes antagelig mellem de tre fonte, der nu står i haven til herregården Rathlousdal. I synsprotokollen 1862 ⁶ bemærkes, at en døbefont af sten skal være »bortført« af en tidligere sognepræst. For-

Fig. 16. Alterstage fra o. 1650 (s. 2424). NE fot. 1983. - *Altar candlestick c. 1650.*

modentlig har kirkeejeren ønsket den opstillet i sin have. ⁴⁷

I inventariet 1828 ¹⁰ nævnes, at fonten stod på loftet, da pladsen var anvendt til »kor for børnene«. Muligvis drejer det sig om ovennævnte, romanske *font, i hvert fald var 1830 ²² anskaffet en ny *†træfont* »i ganske passende form« (jfr. Nølev, s. 2455).

Dåbsfad, 1888, ⁶ af messing, 46,5 cm i tv., glat, med smal rand dekoreret med en graveret bort svarende til fontens; i bunden »IHS« og Georgskors samt årstallet. †*Dåbsfade*. 1687 havde kirken et »vadbækken«, der var skænket af sognepræsten Oluf Knudsøn ³⁴ (jfr. †epitaf nr. 2). Til den ny erhvervede †font var 1830 anskaffet et fad af fajence, der imidlertid allerede samme år var i stykker, hvorfor man ønskede et andet af metal. ²² 1862 fandtes en porcelæns-skål i træfonten. ⁶

Dåbskander. 1) Skænket 1947 af »Grd. Niels Øvlisen, Saxild«; af messing, med et bælte af

kobber, hvorpå messingkors. 2) Nyere roko-ko-kopi, af tin, ude af brug.

Krucifiks (fig. 18), o. 1650-60, måske udført i Peder Jensen Koldings værksted samtidig med altertavlen. Den ca. 68 cm høje figur, af eg, hænger i næsten vandret strakte arme med let krummede fingre. Hovedet (fig. 19) hælder frem foran højre skulder, øjnene er lukkede; en kraftig, flettet tornekrone er trukket ned over det lokkede hår. Den slanke krops anatomi er tydeligt fremtrædende, i højre side ses det lille spydsår. Lændeklædet er ret kort og tætfoldet, uden sidesløjfe. Knæene er bøjet, de overlagte fødder fæstnet med én nagle. Nyere, glat kors-træ med påsat skriftbånd. Nyere staffering: figuren har naturlig legemsfarve, med blodspor fra sårene, grøn tornekrone på det mørkebrune hår, lændeklædet blegrodt. Korstræet mørkebrunt, skriftbåndet hvidt med sorte versaler. Ophængt på skibets nordvæg, over døren.

Fig. 17. Bogstol skænket 1724 af degnen Ole Jensen (s. 2425). NE fot. 1983. - *Lectern donated 1724 by the parish clerk Ole Jensen.*

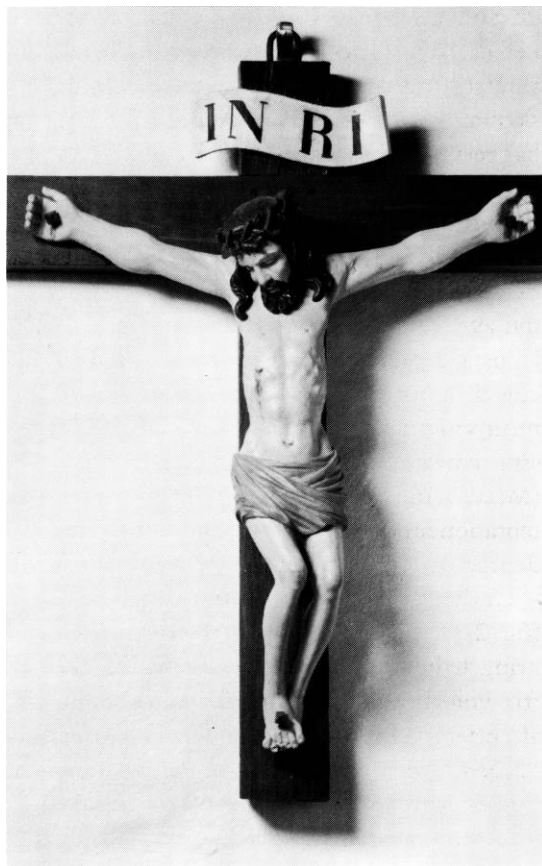

Fig. 18. Krucifiks fra o. 1650-60, muligvis udført i Peder Jensen Koldings værksted (s. 2426). NE fot. 1983. - *Crucifix from c. 1650-60, possibly made in the workshop of Peder Jensen Kolding.*

Prædikestol (fig. 20), fra o. 1600, med lyd-himmel fra o. 1635-40. Stolen, der er et landligt renæssancearbejde i egetræ, har fire fag. I storfelterne (fig. 21) er der slanke portaler, hvis pilastre og bueslag mod indersiden har små tunger. Både pilastrene, med profilkapitæler, og de nedre smalfelter er profilerede; styltebuerne er smykket med bosser, og i buesviklerne ses store englehoveder. I felterne under bueslagene spores træindlagte stjerner. Hjørnestillingerne har parvis ordnede halvsøjler, hvis skafter foroven er riflede, forneden glatte, og hvis kapitæler nærmest er joniske, med æggestav over volutterne. Gesims og postament har ret svage hjørnefremspring med glatte småfelter. De gennemløbende lister er glatte med undtagelse af en tandsnitliste under storfelterne. I frise- og

postamentfelter er latinske bibelcitater med reliefskårne versaler, der snart er lodret-, snart skråstillede og med mange ind- og sammenkrivninger. I frisen, hvor indskrifterne især har relation til Guds ord, der fremføres fra prædikestolen: 1) »Verbvm do(m)ini manet in æternvm« (1. Pet. 1,25), 2) »Lvcerne pedibvs meis verbvm tvvm« (Salme 119, 105), 3) »Qvi ex deo est verba dei avdit« (Joh. 8,47), 4) »Beati qvi avdivnt verbvm dei et cvsto« (Luk. 11,28). I postamentfelterne formanende ord: 1) »Pretio empti estis magno nolite fieri servi hom(in)vm« (1. Kor. 7,23), 2) »Sic lveat lxx vestra coram homi(ni)bvs vt videant o(per)a« (Matt. 5,16), 3) »Vigilate et orate ne intretis in tentationem« (Matt. 26,41), 4) »Mvltvm valet deprecatio iusti assidva apvd devm« (Jak. 5,16). — Under stolens hjørner hænger englehoveder (fig. 22) og herimellem små kartoucher omkring halvrossetter. Den lille underbaldakin har frie volutbøjler endende i drejet knap omgivet af otte små, drejede kugler. Opgang, fra o. 1854,⁹ med drejede balustersøjler, langs triumfvæggen.

Lydhimlen, fra o. 1635-40, svarer i stil til og er antagelig udført i samme værksted som bl.a. himlen i Nølev (s. 2456) og Storrिंग (s. 2073) fra 1638. De fem ornamenterede sider har kartoucheformede topstykker⁴⁸ med slyngbånd omkring midtcirkel og på hjørnerne ret lave topspir. Gesimsen har tandsnit og æggstav og smalle frisefelter mellem lave hjørnefremspring med triglyffer, hvorunder englehoveder med pandevolut og spiralkrøller. De gennembrudte hængestykker har beslagværksbøjler og midtroset. Undersiden er listedelt i felter omkring midtroset med lille hængvindrueklase.

Stol og himmel er istandsat 1910 af maleren P. Rahbek, der fjernede en overmaling med perlefarve⁴³ fra o. 1854,⁹ før den ældre staffering blev rekonstrueret. Oprindeligt har stolen formodentlig stået umalet eller med en partiel staffering at dømme efter de træindlagte stjerner i storfelterne. Muligvis i forbindelse med lydhimlens opsætning har begge dele faet en broget renæssancestaffering, lagt på kridtgrund samt rød bolus. Farverne domineres af mange

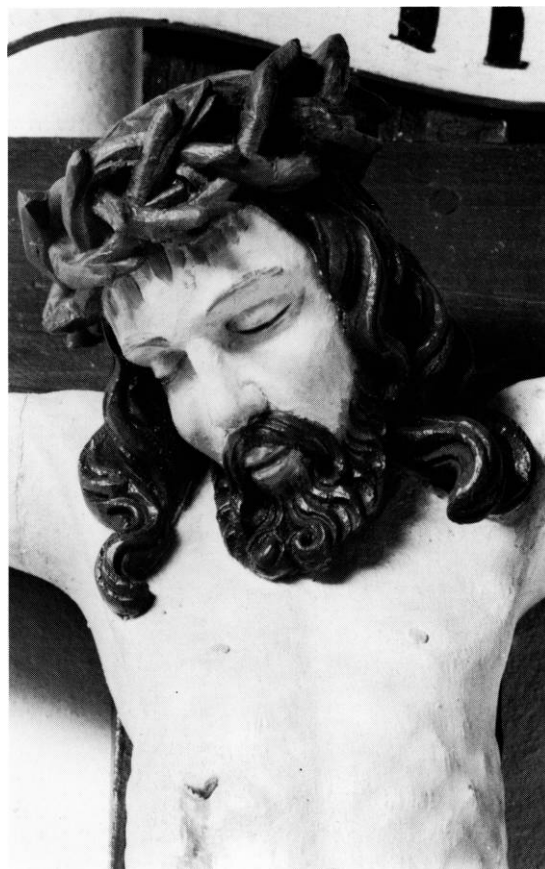

Fig. 19. Detalje af krucifiks (jfr. fig. 18) (s. 2426). NE fot. 1983. - *Detail of crucifix (cf. fig. 18).*

gyldne detaljer samt grønt, rødt, violet og mørkebrunt. Englehovederne er lidt mørkladene i hudfarven, med gulbrunt hår, vingerne har sølv, guld, rødt og grønt. Indskrifterne står gyldne på sort bund. I lydhimlens frise en gulmalet frakturindskrift, et nymalet citat på dansk rekonstrueret efter de to sidste felters ordlyd: »Fremstraaler og Morgenstiernen - oprinder i Eders Hierter. [2] Petr. 1, [19].«

I prædikestolens storfelter afdækkedes ubehjælpsomt malede, stående evangelistfigurer, antagelig fra o. 1854, hvis navne står med gule versaler i fodfelterne, fra øst: »S.Mat(t)h., S. Marc. (fig. 21), S.Lucas, S. Ioh(an)«. ⁴⁹ - 1981-82 er stol og himmel atter blevet istandsat. ⁵⁰

† *Muret prædikestol* (fig. 31), 1500'rne (?). Under det østligste vindue i skibets sydside fremkom og retableredes under restaureringen 1981

Fig. 20. Prædikestol fra o. 1600, med lydhimmel fra o. 1635-40 (s. 2426). NE fot. 1983. - Pulpit c. 1600, with sounding-board from c. 1635-40.

en 107 cm bred og ca. 40 cm dyb, rund niche, der sekundært har været hugget ind i murværket og uden tvivl er levn af en muret prædikestol (jfr. Bjerager s. 2509).⁵¹ Nichens bund ligger knap en meter over gulvet, mens den øvre del er ødelagt ved vinduets udvidelse i nyere tid. Nichevæggen er udført med småsten indtrykket i mørtlen (jfr. f.eks. Odder, s. 2528). Ved nichens vestside er afbrudte munkesten, der vidner om en muret, og efter pudsspor at dømme, sandsynligvis profileret, helsten tyk brystning. På skibets væg vest for brystnings-

sporet konstateredes rester af kalkmalet frakterskrift mellem to vandrette linier, tilsyneladende enden af et bånd, der har forløbet på brystningens frontside. Nu delvis dækket af nyt panel.

Stolestader, 1981, med vendbare bænkerygge, tegnet af arkitekterne Jens Vilhelmsen og Aage Kristensen. Kirkens ældre *stoleværk* er kun sparsomt belyst. 1717 ønskede sognemændene en lille *bænk* i våbenhuset til de kvinder, der skulle »introduceres efter deres barselgang«. 1719 manglede de tre »opstandere« til kvindestolene.¹⁹ I koret skulle der 1817¹² opstilles bænke til skolebørnene (jfr. *†døbefont*). 1854f. fornyedes alle stole med rygbeklædning og låger (jfr. *†pulpitur*), hvorefter de maledes med egetræsfarve.⁹ 1862⁶ var stadernes antal 37. Ifølge ældre fotografier (jfr. fig. 10), var de glatte gavle afsluttet af en rundbuet profilliste over et højt, konkavt halsparti over ryglænene, der 1903 fik en tre tommers hældning; samtidig fjernedes lågerne for staderne.⁹

†Præste- og †degnestol stod 1862 ved indgangen til koret.⁶

Et *†skab* til messeklæderne er nævnt 1687.³⁴

Pengeblok »til tavlepenge«,¹⁰ formodentlig anskaffet kort efter 1818, da *†pengetavlen* var ganske ubrugelig.²² Retkantet plint og skaft samt udragende blok-hus med jernbeslået låg; stor pengetragt. 89 cm høj, lyst gråmalet. Ved norddørens østside.

†Pulpiturer. 1-2) Tidligst omtalt 1736¹⁹ og muligvis opført kort forinden, idet en *lukket pulpiturstol* til præstens familie, bygget i ét med pulpituret, var bekostet af sognepræsten Poul Poulson²⁰ (jfr. epitaf nr. 3 og oversigt s. 2420). Det ene pulpitur var opbygget i kirkens vestende, det andet, for præstefamilien, langs skibets nordvæg med adgang gennem en dør over indgangen til skibet, endnu markeret i murværket; øst herfor har et vindue givet lys til pulpituret (jfr. s. 2418). 1817 bemærkes ved et syn, at trappen behøver nye trin,²² og 1853 var pulpituret så brøstfældigt, at kirkeejeren tilbød at forny stolene (jfr. ovenfor) mod tilladelse til at nedtage begge pulpiturer, hvilket skete to år senere.⁹ 3) O. 1901,⁶ i vest, strækkende sig

tværs over skibet, et fyldingspanel med let fremspringende midtparti, støttet af to stolper, beregnet til det nye torgel. Opgangen var i nord, langs vestvæggen, ad en trappe med drejede balustre. Fjernet 1981.

Orgel, bygget 1981 af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. 10 stemmer, to manualer og pedal. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Gemshorn 2', Oktav 1'. Svelleværk: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Sesquialtera II. Pedal: Subbas 16'. Tegnet af Jens Vilhelmsen og Aage Kristensen i samarbejde med orgelbyggeriet. I kirkens vestende.

**Orgel* med fem stemmer, bygget 1901⁹ af Frederik Nielsen, Århus, Skænket af gårdejer Otto Mortensen, Saksild. På pulpitur i kirkens vestende. Siden 1981 i Bågø kirke (Odense amt).

Tre *salmenummertavler*, af eg, udført 1933 af Peter Bang Termansen. Messingtal ophængt på søm. To store, sortmalede *†tavler*, fra 1800'rne, med rankesmykket topstykke og 2x5 felter beregnet til indskudsplader, hvidmalede med sorte tal, hang ifølge et fotografi fra 1907 henholdsvis på triumfvæggens nordre del og på skibets sydvæg.

Præsterækketavle, opsat mellem 1784 og 1821.⁵² Stor, sortmalet trætavle med hvid kursivindskrift, genopmalet 1933. På våbenhusets vestvæg; 1855 flyttet fra en plads »nede i kirken« til sakristiet.⁵³

Mindetavle, 1723, oval egetræstavle, 21,5x37 cm, med enkeltprofileret ramme omgivet af gennembrudte bladranker. På sort bund står med gul skriveskrift, navnene med store skønskriftsbogstaver: »Anno 1723 haver Mag. Poul Poulson og hans Hustru Mette Marie Hutfeldt givet denne Lysecrone med dend Lyseplade, som er neden i Kierchen till Saxild Kierke« (jfr. epitaf nr. 3). Ranken grønmalet, rammen gul. Indskriften refererer formodentlig til renæssancelysekronen nr. 1, men også til en lyseplade, som kan være identisk med den, hvortil lysearmen er fæstnet (jfr. nedenfor). På sakristiets østvæg.⁵⁴

Lysekroner. 1) (Fig. 23), fra 1500'ernes sidste halvdel, kun ca. 30 cm høj medregnet ringene

Fig. 21. Storfelt fra prædikestolen, fra o. 1600, med evangelistmaleri fra o. 1854 (jfr. fig. 20) (s. 2427). NE fot. 1983. - Main panel of pulpit from c. 1600, with painting of Evangelist from c. 1854 (cf. fig. 20).

Fig. 22. Englehoved under prædikestolen (jfr. fig. 20) (s. 2427). NE fot. 1983. - Angel's head from below pulpit.

Fig. 23. Lysekrone, med topfigur, fra 1500'ernes sidste halvdel, antagelig skænket 1723 af sognepræsten Poul Poulson og hustru (s. 2429). NE fot. 1983. - *Chandelier, with a lansquenet as figure at the top, from the latter half of the 1500's, assumed to have been donated 1723 by the parish priest Poul Poulson and his wife.*

foroven og -neden. Den har seks vandret udgående volutarmer, der midtpå har indknebne led på hver side af midtskive. Lydeskålene er flade og lysepiberne høje, cylinderformede, med »vinduesgennembrydninger«. Topfiguren⁵³ (fig. 23) er en landsknægt iført pludderhoser og høj, rundpuldret hat og med langt, tvedelt skæg. Hængeknoppen er et dobbelt løvehoved med en ring, dannet af to modstillede delfiner. Op-hængt over døbefonten i jernstænger, leddelt ved tre drejede, midtdelte, uægte forgyldte kugler.⁵⁶ Formodentlig skænket 1723 af sognepræst Poul Poulson og hustru, jfr. mindetavle.

2-3) 1959, to ens barokkopier med ni lysearme og flakt ørn som topfigur, leveret af kunstsmedemester Knud Eibye, Odense. I koret.

4-9) 1982, seks ringformede messingkroner, udført efter tegning af Rolf Graae. I skibet.

Lysearm, 1600-25, i hovedsagen svarende til den i Grundfør (s. 1666), med akantusblade på hver side aflille, tværriflet midtled og flad lyse-

skål med nærmest cylindrisk lyseholder. Hvælvet vægplade med lille hånd, hvorigennem armens tap er stukket. Muligvis skænket af Poul Poulson, jfr. mindetavle. Istandsæt 1915 af Dalhoff, der har tilsat den indre volut med tap, afslebet lydeskålen og udbedret vægpladen.⁵⁷ Opsat under mindepladen, på sakristiets østvæg.

*Kirkeskib*⁵⁸ (fig. 24), navnløs orlogsfregat skænket 1783. Hver side har ti kanonporte, hvoraf de tre med udstikkende kanoner; to andre på øvre agterdæk. Agterspejlet er smykket med medailloner og ringe samt to svævende engle, der holder en medaillon over et lille hjerte; gallionsfiguren er en søofficer med sabel. Sortmalet, med hvidt kanondæk og brun køl. Gallionsfigur, kahytsdetaljer og ornamentter gyldne, vinduer blå. På nedre kølliste en indskrift med hvidmalede versaler, hvorunder skimtes en tilsvarende indskrift, med kursiv: »Denne fregat er givet til Saxild kirke - af Al-

bert Christian Hiort fra Norsminde«; på forstavnen »1783«. Ved agterstavnen på samme side kan under den sorte overmaling læses: »Aar«. Repareret o. 1923. Ophængt over skibets midtgang ligesom i 1862.⁶

†*Kirkeskib*. 1768²⁰ omtales et skib bekostet af sognepræsten Poul Poulson (jfr. epitaf nr. 3 og oversigt s. 2420). Det fandtes endnu 1828,¹⁰ da inventarlisten opregner: »tvende fartøjer«.

Et *fligklæde*, omtalt i inventariet 1687,³⁴ var givet af Jens Sørensen (jfr. epitaf nr. 2).

Tårnure. 1) Udført af »I. F. Weule Bockenem 1892«; urskive i vest (jfr. fig. 1).

*2) (Fig. 25a-b), skænket mellem 1603 og 1613 af sognepræsten Jacob Jacobsen (jfr. gravsten). Smedejernsramme samlet med kiler. Døgnværk med hagegang og timeslagværk, anbragt i hinandens forlængelse med fælles lodret taphulsstiver midt i værket (højde 91 cm, længde 74,5 cm, bredde 43,5 cm). De fire hjørnestivere fortsætter nedefter som udadbøjede men smallere ben, mens de foroven ender med en ombøjning med et hul, utvivlsomt spor efter en blomst. De øvrige stivere har foroven en volut hvori fire til fem S-formede ridser.

Begge værker har trævalser, hver med fire direkte påsatte optrækssving, svejfede og af-

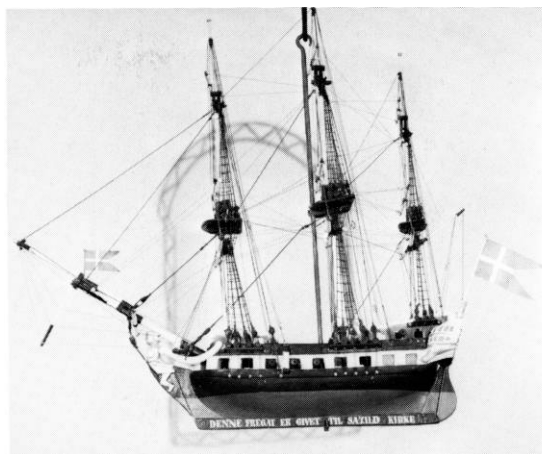

Fig. 24. Kirkeskib, en orlogsfregat, skænket 1783 (s. 2430). NE fot. 1983. - *Votive ship, a naval frigate, donated 1783.*

sluttet med en knop. Spærrehjul. Mellemhjul med kronhjul, som tillader det nu manglende ganghjul at sidde på tværs af værket, styret af ligeledes mangelfulde dele afgang- og hagehjulenes tappe. Udløsning af slagværket ved stift på valsehjulets aksel. Uret synes oprindelig at have haft spindel og balance, navnlig i betragtning af at valsehjulet sidder relativt langt fra midtstiveren. Seks hammerløftsstifter med bøsninger og blindfælde. I øvrigt mangelfuldt men konventionelt slagværk.

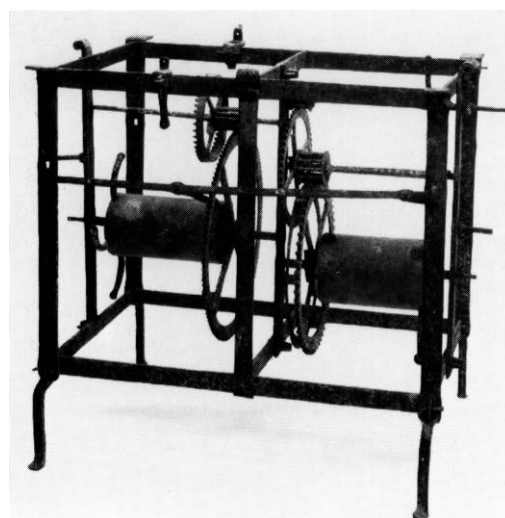
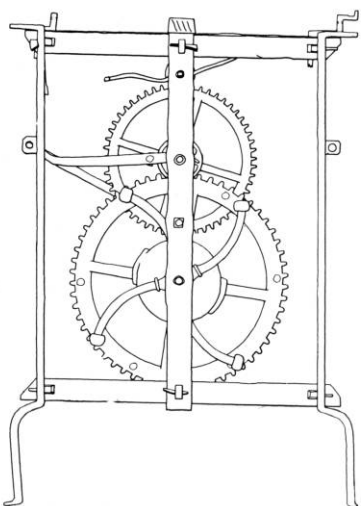

Fig. 25a-b. *Tårnure, skænket mellem 1603 og 1613 af sognepræsten J. Jacobsen (s. 2431). JJF fot. 1984 og opmåling, 1:10, af Søren Andersen 1978. - *Tower clock, donated between 1603 and 1613 by the parish priest.*

Fig.26. Udsnit af frise på klokken fra 1828 (jfr. fig. 27) (s. 2432). JfF fot. 1983. - *Section of frieze on bell from 1828 (cf. fig.27).*

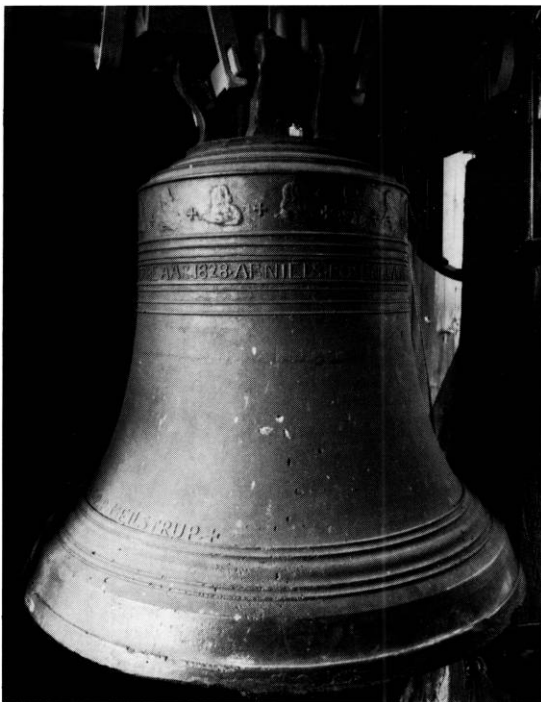

Fig. 27. Klokke, støbt 1828 af P. P. Meilstrup, Randers (s. 2432). JfF fot. 1983. - *Bell, cast 1828 by P. P. Meilstrup, Randers.*

Tårnuret er tidligst omtalt 1613/14,⁷ da degnen fik betaling for at stille sejerværket, en udgift der bl.a. gentages 1661.⁵⁹ 1687 nævnes det »gamle sejerværk i tårnet«.³⁴ I sognepræst Poul Poulsons (jfr. s. 2420) præstekatalog 1727⁶⁰ fortælles under omtalen af Jacob Jacobsen, at man

endnu så og glædede sig over uret, der var anskaffet på dennes foranstaltning og bekostning. 1804²⁵ gav stiftsmyndigheden samtykke til opførelse af et spir, efter at tårnets øverste del var nedbudt (jfr. s. 2418), blot der blev givet bekvem plads for sejerværket.⁶¹ 1832²² ønskede synet, at uret blev sat i brugbar stand. 1861 var uret fjernet for at blive repareret, men endnu tre år efter var det ikke i gang.⁹ 1875 gentoges ønsket om reparation og loddernes ophængning, men 1890 måtte man konstatere, at uret ikke kunne komme til at gå, og at det følgelig måtte udskiftes.⁶ Det har herefter stået ude af brug i tårnet. Siden 1968 i Nationalmuseet (inv. nr. D 204/1968).

Klokke (fig. 27), 1828, »støbt i Randers af P. P. Meilstrup« og svarende til den samtidige, senere omstøbte klokke nr. †3(?) i Tulstrup (s. 2376). Støberindskriften, med reliefversaler, står nederst på korpus lige over de 2x2 lister, der over slagkanten ledsager en lille rundstav. Om halsen 2x3 lister over og under et skriftbånd, med indskriften: »Bekost at omstøbe aar 1828 af Niels Rosenkrands von Holstein Rathlow maior afarmeen«. Herover en frise (fig. 26) med to forskellige, profilstillede buster adskilt af lille kors. Ophængt i slyngebom 1943.

†*Klokker*. 1528-29⁶² ejede kirken to klokker, hvoraf den største på tre skippund blev afgivet i forbindelse med klokkeskatten nævnte år. Kirkeværgerne og »menige sognemænd« ønskede imidlertid at ombytte den med den mindste klokke på ét skippund og betale vægtdifferencen, dvs. to skippund kobber for 28 gylden for hvert skippund, som Peter (»Peythrr«) kobbertækker modtog på »vor nådige Herres vegne«. - 1661⁵⁹ omtales kun én klokke, som degnen ringede morgen og aften.⁶³ 1687³⁴ nævnes den i inventariet sammen med sejerværket i tårnet, der 1720¹⁹ var revnet i alle fire sider, så det befrygtedes, at klokken ville falde ned, hvis tårnet ikke straks blev repareret (jfr. ovenfor). 1828¹⁰ var klokken nedtaget til omstøbning.

»†*Bedeklokken*« er omtalt 1617,⁷ da degnen fik betaling for at ringe med den.

Klokkestol, af eg, formodentlig samtidig med tårnets ombygning o. 1806; afstivet 1892.⁶

Fig. 28. Epitaf, nr. 3, over sognepræst (senere provst) Poul Poulson og hustru Mette Maria Hutfeldt, døde 1736 (s. 2434). NE fot. 1983. - *Sepulchral tablet, no. 3, for the parish priest (later rural dean) Poul Poulson and his wife Mette Maria Hutfeldt, died 1736.*

GRAVMINDER

Epitafier. 1) *Epitafiemaleri* (fig. 30), fra slutningen af 1600'rne, i nybarok ramme fra 1933, formodentlig af sognepræst Caspar Bernhardsen Suhr⁶⁴ (død 1701), hans første hustru, Anna Olufsdatter, (jfr. †epitafnr. 2), død 1688, og børn.

Maleriet, udført i olie på træ, 114x108 cm, har øvre afskårne hjørner ligesom provstemaleriet fra 1681 i Falling og epitafiet fra 1667 i Bjerager (s. 2511), hvis ramme har tjent som model. Under en fremstilling af den ligblege, korsfæstede Kristus, på blå himmelbaggrund mellem mørke skyer, ses præstefamilien knælende på røde puder på det gulbrune gulv. Til den ene side faderen og en søn og midtpå foran et lille, dødt, blomsterkranset drenge-

barn siddende med et kranium i højre hånd, palmegren i venstre. Til den anden side moderen og de to døtre - alle med hænderne sammenlagt i bøn. Præsten, i ornat, har brunt hår og rødligt skæg, børnene alle blondt hår. Kun den døde dreng er hvidklædt, alle de øvrige er i sort, moderen og døtrene dog med forklæder, hvorigennem skimtes det underliggende røde stof med gyldne småblomster. Moderen har desuden hvidt, gennemsigtigt skulderstykke, pigerne kniplingsbesat halsudskæring og forklæder, alle tre har gyldne kæder om halsen. Også den store dreng har hvide kniplinger ved håndleddene og som halsklud.

Det veludførte portrætmaleri, hvis religiøse motiv (efter Van Dyck) ganske svarer til Holme-epitafiets (s. 2210), er muligvis malet af samme mester, der måske tillige er ansvarlig for flere epitafiemalerier i Århus domkirke og

Fig. 29. Gravsten over sognepræst Jacob Jacobsen, †1628, og hustru Anna Pedersdatter (s. 2334). NE fot. 1983. - *Tombstone for the parish priest Jacob Jacobsen, †1628, and his wife Anna Pedersdatter.*

Vor Frue. Maleriet er antagelig udført kort før eller lige efter hustruens død 1688.

Maleriet er istandsat 1933⁶⁵ og senest 1981-82, da det konstateredes, at store dele tidligere havde faet en overmaling af ret høj kvalitet. Den nyskårne barokramme blev samtidig hvidmalet.

Antagelig 1869 blev epitafiet fjernet (jfr. ovenfor) og anbragt på Rathlousdal, hvorfra det hentedes tilbage til kirken 1903⁹ og anbragtes på skibets nordvæg.

2) O. 1715, over lens Sørensen, degn til Saxild og Nølou over 51 år, »hvis nidkærhed for Guds ære, oprichtighed imoed 3 præster hand betiente og ærlighed imoed hans sognefolck enhver veed« (jfr. †ligklæde og †kalkmalet mindetavle nr. 4). F. i Saxild 19. maj 1646, †7. nov. 1715, 60 år,⁶⁶ 6 mdr. og 4 dage gl. »Dette ham till ære opsatt af mag. P. Poulson« (jfr. oversigt s. 2420).

Oval tavle af sandsten, 48X72 cm, indskriften med fordybte versaler. 1909⁶ indmuret i våbenhusets nordmur, øst for døren.

3) (Fig. 28). Tavle, antagelig udført før 1719, over Poul Poulson,⁶⁷ f. på Søbygaard 8. juli 1674, †<7. dec. 1736>, var præst til Saxild og Nølou(!) sogne i (35) år, og hustru Mette Maria Hutfeldt,⁶⁸ f. i Aars 13. juli 1670, †<9. juli 1736>. Velsignet med to børn, Sele Maria og lens Poulson. »De levede med hverandre i fortrolighed i livet, og begierer, at deris legomer maa huile hoes hinanden i rolighed efter livet.«

Ifølge Marmora Danica 1741⁶⁹ synes tavlen udført før 1719, idet denne kilde gengiver indskriften med tilføjelsen »blef Proust over Hads herred 1719«, hvilket kan have været påmalet tavlen, men senere udvisket. Ægteparrets dødsdata er tilføjet efter 1736. (Jfr. oversigten s. 2420).

Oval, sort kalkstentavle, 68 cm høj, med fordybet versalindskrift, der nu er forsvundet. 1907 var tavlen anbragt i tårnrummet, nu opsat på våbenhusets østvæg.

†*Epitafier*. 1768²⁰ omtales fire præsteepitafier i kirken, hvoraf to er bevaret. 1869⁶ var antallet reduceret til tre, der ikke ønskedes genopsat efter en kalkning af væggene, medmindre de

blev istandsat af afdødes familier. 1884 lå de ifølge Uldall på loftet. De to forsvundne var:

1) O. 1578, over »Hr. Bertel Nielsøn, Guds Ords troe og flittige Tiennere, hvilken med stoer Flid prædikede og lærte her udi XXI Aar og forbedred alle Ting her paa Guds Vegne med Lærdom og Underviisning og affskaffet mange slemme Synder og Guds Fortørneiser,« †6. sept. 1578, 45 år gl.²⁹ - Sognepræsten skal have skænket en altertavle til Nølev kirke (jfr. s. 2451). Epitafiets plads var i koret.

2) O. 1673, over hr. Oluf Knudsøn, †1673, 74 år gl.²⁰ (Jfr. †kalkmalet mindetavle nr. 3 og †dåbsfad).

To *mindekranse* af sølv, den ene med egeblade, den anden med bøgeblade, for sognepræst Laurs Jensen Skytte, †1950, er givet henholdsvis med »Tak fra Beboerne i Assedrup« og »Fra Venner paa Øland«. Ophængt i sorte rammer på sakristiets vestvæg.

Gravsten (fig. 29), o. 1628. Figursten over sognepræst Iacob Jacobsen [†1628] og hustru [Anna Pedersdatter⁷⁰] †16• (jfr. *tårnur). Stor, hvidgrå kalksten, 242x153 cm og ca. 11 cm tyk. Den stærkt nedslidte sten, der antagelig er fra samme værksted og med delvis samme forlægskomponenter som bl.a. gravsten nr. 3 i Tilst (s. 1586f.), er omgivet af en smal ramme med en omløbende, religiøs indskrift på latin, med reliefversaler. Samme bogstavtyper er anvendt i fodfeltet, af hvis personaliaindskrift på dansk kun dele af det ovenfor gengivne kan læses samt lidt af nogle religiøse indskrifter på dansk og latin forneden. I hovedfeltet er ægteparret fremstillet under et slyngbåndprydet tvillingbueslag, båret af små volutkonsoller samt midtpå af et barnehoved. I de ydre svikler rosetter, midtpå et storvinget timeglas. Sognepræsten er vist i ornat, med baret, pibekrave og med salmebog i venstre hånd. Tilsvarende holder hans hustru sin bog under de sammenlagte hænder foran brystet. Hun har konehue og »plisseret« kappe over kjolen, med spidst liv. 1909⁷¹ er stenen flyttet fra muren »ved våbenhuset« til tårnets nordmur.⁶

Fire *gravfliser*, med indskrift⁷² over 1) »Ove Sø« 2) »rensen« 3) »Halkier« 4) »[An] 1729«, af

Fig. 30. Epitafiemaleri fra slutningen af 1600'erne af sognepræst Caspar Bernhardsen Suhr, †1701, hans hustru Anna Olufsdatter Knudsen, †1688, og børn (s. 2433). Fot. ved konserveringsværkstedet i Grønbæk 1982. - *Painted sepulchral tablet from the close of the 1600's, depicting the parish priest Caspar Bernhardsen Suhr, †1701, his wife Anna Olufsdatter Knudsen, †1688, and children.*

grå kalksten, ca. 43x45 cm, med fordybede versaler og årstal, ligger som trædesten foran våbenhusdøren.

To *†faner* med datoen 11. febr. 1644 var ifølge

Danske Atlas²⁰ ophængt over en svensk kap-
tajn, som døde »der i byen«. ⁷³ Søren Abild-
gaard beskriver 1771 den ene som sort, den
anden med et våben over den svenske officer.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. Præstearkiv: Saksild-Nølev liber daticus 1844-1910 (C 375.20). - *Ved embedet*: Synsprotokol 1862 ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2.afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker III, 1884 og 1894, s. 89-91. - Indberetninger ved Chr. Axel Jensen 1907 (inventar) og 1910 (prædikestol), N.J. Termansen 1908 (alterbord og -tavle), Erik Moltke 1948 (dekoreret granitsten i tårnfoden), Mogens Larsen 1975 (inventar og epitaf), Vitus Nielsen 1975 (gravsten), Vibeke Michelsen 1980-83 (inventar og gravminder), Niels Jørgen Poulsen 1981 (iagttagelser under restaurering), Thomas Bullinger, Museums- og kirkekonserverværkstedet i Grønbæk gamle Skole 1981f. (inventar og epitaf), Charles Gallefant 1983 (kalkmalerier) og Jens-Jørgen Frimand og Vibeke Michelsen 1984 (tårnur). - Udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Beskrivelse af kirkegård, bygning og kalkmalerier ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, tårnur ved Hans Stiesdal og orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1984.

Notebøger. NM2. afd.: Søren Abildgaard IX, 1771, s. 51-2 (†glasmaleri og †gravfaner).

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Mønster på alterbordsforside [Niels Termansen, 1908], prædikestol ved P. Rahbek 1910, mindetavle og lysearm, tegning uden navn og år, plan og snit af kirken ved Karen Vium Jensen og Preben Skaarup 1972, tilsvarende ved Jens Vilhelmsen og Aage Kristensen 1979. *Kgl. bygningsinsp.* Århus: Ligkapel, H. P. Nielsen 1956, kirkegårdsudvidelse, C. E. Christiansen 1976.

Litteratur: Poul Bjerger, Thyge Søegaard, Aug. F. Schmidt: Danske Vider og Vedtægter 1904-38. II, 335-61 (delvis svarende til JySaml. VI,256-80) og IV, 309-11. MeddÅSt. 1974, s. 50 (tegninger i bygn. insp.); 1976, s. 84 (præstegård); 1979, s. 58 (urneplæne); 1982, s. 107 (hovedrestaurering). Søren Andersen: Saxilduhret. Opmåling og rekonstruktion. Kunsthøgskolens konservatorskole 1978.

Forhold vedr. kirkerne indgår i arbejder om Hads herred: Kjeld Bønnelycke: Hads Herred før og nu. Århus 1873-76; Fra Norsminde Fjord til Uldrup Bakker, Odder 1908-09, optryk 1977; Th. J. Søegaard: Tilstande i Jylland under og efter Krigen 1657-60. HistT. VIII,3, 91-183; A.Eriksen: Bidrag til Hads Herreds Historie. Odder 1928; Th. Madsen (udg.): Skildringer af Hads Herreds Historie. Odder 1935-38; P. Rasmussen: Økonomiske og kulturelle Forhold i Hads Herred for ca. 300 Aar siden. ØJyHjemst. XIV, 1949, 41-59.

¹ Kronens Skøder 11,96. Jfr. Hads Herredsbog 1661 (LA Vib. Århus bispearkiv (C3. 1082)), der siger, at kirken altid har været kronens.

² LA Vib. Rathlousdals godsarkiv. Stamhusets jordebog 1752 (C 332.4). Et mageskifte 1742, der nævnes i Kronens Skøder V,191 og 195, angår kaldsretten.

³ ØJyHjemst. XIV,41.

⁴ A. Eriksen 1928, s. 133.

⁵ DaFolkemSaml. 1906/31 b:2131. ÅrbÅrhSt. XXI, 1928, 158.

⁶ Synsprotokol 1862 ff.

⁷ RA. DaKanc. Seks års kirkeresk ... 1620 (B 184e).

⁸ Note 6 og LA Vib. Hads-Ning herreders provsti. Synsforretninger 1842-1908 (C 31.1-4).

⁹ LA Vib. Hads-Ning herreders provsti. Synsforretninger 1842-1908 (C 31.1-4).

¹⁰ LA Vib. Rathlousdal og Gersdorffslund. Forskel- lige sager 1741-1912 (G 332.31).

¹¹ A. Eriksen 1928, s. 185, jfr. Vider og Vedtægter II, 346 og 359-61 og Aug. F. Schmidt i ÅrbÅrhSt. XXXV, 1942, 67-78.

¹² Under sit besøg 1771 bemærkede Søren Abildgaard et yppigt mandeltræ, som præsten havde podet på en blommestamme.

¹³ NM 1. afd. J. nr. 4671/82.

¹⁴ Afbildet i Danske slotte og herregårde, 2. udg. XIV, 1967, s. 235. N.J. Israelsen takkes for at have henledt opmærksomheden på denne sten og tilsendt redaktionen en kopi af overdragelsesdokumentet af oktober 1888, underskrevet af Emil von Holstein-Rathlou og Katholms daværende ejer Wentzel Laurentzius Dinesen. Det er tænkeligt, at tavlen har siddet på Trods Katholm i Århus, som formodet af Th. Rasmussen i ÅrbÅrhSt. XLIV, 1951, 6, jfr. s. 21 og DaAtl. IV, 91. Man kan bemærke, at dette grundmurede hus omkring år 1800, da det ejedes af amtsforvalter J. N. Brasch, blev kraftigt reduceret, og at Saksild kirke nogle få år senere blev repareret.

¹⁵ Meddelt af graveren Anders Lauritsen. Et par kvadre i det østre hjørne mellem væggen og lysningens smig i skibets nordre vindue er utvivlsomt gen- anvendte.

¹⁶ Uldall, der så stenen i overkalket stand, antyder en formodning om, at det kunne være en gravsten, ligeledes E. Moltke 1948. Ved sit motiv kan stenen minde om en sokkelsten i Viborg, som E. Moltke omtaler i MIV 4, 1974, s. 38ff.

¹⁷ Søndre tårnmur er bredere end den nordre, hvis tykkelse har været bestemt af ovennævnte, dekore- rede kyader. Det ser ikke ud til, at forskellen skyldes skalmuring af sydfacaden.

¹⁸ RA. DaKanc. Koncepter og indlæg til sjællandske registre 1701, nr. 73.

¹⁹ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700 ff. (C 3.1166 ff.).

²⁰ DaAtl. IV, 247.

²¹ A. Eriksen 1928, s. 181; jfr. Vider og Vedtægter II, 358. DaAtl. IV, 247 anfører sognepræsten som bygheerre.

²² LA Vib. Århus amts søndre provsti. Synsprotokol 1817-54 (C 30.1-2).

²³ ØJyHjemst. XIV, 41.

²⁴ HistT. 8. rk. III, 138, jfr. kalkmalede $\dagger$ minde-tavler.

²⁵ RA. DaKanc. Ekstraktprotokoller 1804 (H 33) og LA Vib. Århus bispeark. Hads herred. Saksild-Nølev 1716-1845 (C 3. 582).

²⁶ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3.1151).

²⁷ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1830-35 (C 3.1177).

²⁸ NM 2. afd. Korrespondance.

²⁹ MarmDan. II, 1741, s. 165. De to $\dagger$ tavlers indhold er sammendraget i HofmFund. II, 1756, s. 338f.

³⁰ Iagttaget af sognepræsten for Gosmer N. C. Weismar, $\dagger$ 1858, jfr. Kj. Bønnelycke s. 51.

³¹ Vider og Vedtægter s. 353 ff. (JySaml. VI, 273ff.)

³² De oprindelige farver fjernedes ikke på ramme-stykkerne, jfr. altertavlens restaurering.

³³ Jfr. Everdrup (DK. Præstø II, 845), hvis mønster dog er anderledes.

³⁴ LA Vib. Hads herredsbog 1687 (C 3. 1104).

³⁵ C. A. Jensen: Snedkere, s. 88f, jfr. Helge Jacobsen: Østjydsk Barok, Odder 1974.

³⁶ Jfr. Christie: Ikonografi, s. 102, fig. 209 og s. 155, fig. 315.

³⁷ Bag på altertavlen malet: »Aar 1908 er denne alter-tavle og alterbordet istandsat under tilsyn af Nationalmuseet af maler Niels Termansen.« Her står også en ældre degneindskrift, med skriveskrift: »Christen Kiersgaard f. i Odder 16. Marts 1727 blev Degn 1774 død 1798.«

³⁸ Motiveringen herfor var, at den oprindelige kridering ikke var holdbar, jfr. Mogens Larsens indbe-retn. 1975.

³⁹ Måske samtidig med disken fra 1680.

⁴⁰ Danmarks Adels Aarbog 1909, s. 366, jfr. Sven Tito Achen: Danske Adelsvåbener, 1973, s. 475.

⁴¹ Ifølge kirketjeneren skænket af sognepræst S. P. Simonsen og hustru; Allehelgens dag bliver stagerne stillet frem på alteret.

⁴² Den ene store stage er opstillet på det bræt, der dækker prædikestolsnichen.

⁴³ LA Vib. Præstearkiv: Saksild-Nølev liber daticus 1844-1910.

⁴⁴ Vedr. Ole Jensen, se A. Eriksen, s. 174ff.

⁴⁵ Istandsats af Richard Nielsen, Odder.

⁴⁶ Foden har forneden et stort brud.

⁴⁷ Jfr. Anne Marie Skovfoged: Sten- og billedhuggerarbejder i Rathlousdals have, Århus 1982, s. 16ff.

Fig. 31. Niche og spor efter $\dagger$ muret prædikestol fra 1500'rne(?), under det østligste vindue i skibets syd-side (s. 2427). NJP fot. 1981. - *Niche and traces of $\dagger$ ma-sonry pulpit from the 1500's(?) found below the extreme east window in the south side of the nave.*

⁴⁸ Et topstykke, skævt formet formodentlig af hen-syn til den oprindelige placering tæt under en lofts-bjælke, er nu i NM, 2. afd. inv. nr. D7452.

⁴⁹ Bogstaverne i parentes er senere tilføjet, jfr. Rah-beks farvelagte tegning 1910 i NM, 2. afd.

⁵⁰ Ved Museums- og kirkekonserveringsværkstedet i Grønbæk gamle skole.

⁵¹ Sml. i øvrigt prædikestole i Tirstrup og Glenstrup (Randers amt), Træden (Skanderborg amt) og Svin-ninge (Svendborg amt).

⁵² Ifølge C. A. Jensens indb. 1907, før en opmaling.

⁵³ K. Bønnelycke s. 52.

⁵⁴ Tavlen blev 1907 fundet under alterbordet.

⁵⁵ Beslægtet med den på kronen i Rutsker (DK. Bornholm, s. 322).

⁵⁶ Istandsats 1960 af Erstad, Århus.

⁵⁷ Ifølge påskrift på usigneret tegning i NM, 2. afd. Henning Henningsen, i ÅrbÅrhSt. 1952, s. 109.

⁵⁹ LA Vib. Århus bispearkiv. Hads herredsbog 1661 (C 3. 1082).

⁶⁰ Poul Poulson: Catalogus sive Recensio Pastorum ... ad finem Anni MDCCXXIII, Kbh. 1727, s.91.

⁶¹ Det nævnes her (note 25) fejlagtigt, at sejerværket skulle være bekostet af byens beboere.

⁶² RA. Rgsk. ældre end 1559. Liste over indkrævede klokker 1528/29. 108 A.

⁶³ 1703 indstiftede sognepræst Poul Poulson en tolvringning og fik ved brev af 8. aug. dette år fru Margrethe Gersdorffs tilladelse til at bruge klokken hertil (Vider og Vedtægter II, 346).

⁶⁴ Jfr. ÅrbÅrhSt. 1943, s. 151f.

⁶⁵ Af konservator Peter Bang Termansen, der tillige har skåret rammen.

⁶⁶ Tallet er tydeligt, men antagelig fejlhugget for 69.

⁶⁷ Denne var tillige forfatter bl.a. til et katalog over præster i Århus stift (jfr. note 60), hvori indgår hans egen selvbiografi.

⁶⁸ Jfr. ÅrbÅrhSt. 1943, s. 152f.

⁶⁹ II, 166.

⁷⁰ Ifølge Wiberg III, 15 blev Anna Pedersdatter senere gift med Oluf Knudsen, jfr. †epitafnr. 2.

⁷¹ Ifølge Vitus Nielsens indberetning 1975 var der i det tidligere, 40 cm høje betonfundament indridset »Murer R. Pedersen 5/5 1909«. Istandsæt 1976.

⁷² Jfr. Chr. Axel Jensens indberetning 1907 og Jy-Saml 4. rk. II, 273, der nævner, at Ove Sørensen

Fig. 32. Saksild 1:10000. Målt 1794. - Map of the village.

Halkier var stud. theol. og døde i Århus 7. aug. 1729. Han var født i Saksild og begravedes samstedt.

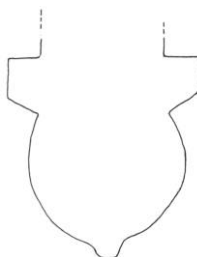
⁷³ Jfr. HofmFund. 1756, s. 338.

SUMMARY

The original parts of Saksild church, the chancel and the nave, probably date back to the decades around the year 1200. The walls are constructed of field stones, and ashlar has been used at the corners and the openings. About 1500 the nave was lengthened towards the west and a little tower added. As in the case of many towers in the Århus diocese its west wall originally contained a great arch, now closed. Late in the Middle Ages a porch was built in front of the north door of the nave, and ca. 1730 a sacristy was constructed at the end of the chancel, rebuilt 1878. The tower was altered in 1806.

The interior of the church shows distinct signs of the 1981 restoration and the pews and organ date from this time. During the restora-

tion traces were found in the south wall of what was presumably the earliest pulpit in the church. This pulpit was of masonry construction. Its replacement, from ca. 1600, is a traditional work in oak. The altarpiece and the crucifix from the middle of the 1600's are ascribed to a well-known East Jutland sculptor, Peder Jensen Kolding, whose works are found in several churches in the district. One of the parish priests, distinguished by their generosity, defrayed the expense of a tower clock in the first decade of the 1600's, another donated a Renaissance chandelier at the beginning of the 1700's. A sepulchral tablet painting depicts a characteristic example of a portrait painting of a priest's family from the end of the 1600's.

Kysing †kirke. *Profilsten af tegl, 1:5. Privateje. KdeFL 1984 (s. 2440). - Ribbing brick, found beside the ruin.